

*Actuele beschouwingen
over oorlog & dood*

SIGMUND FREUD

Actuele
beschouwingen
over
oorlog & dood

Vertaling

WILFRED ORANJE

SJIBBOLET ▸ AMSTERDAM ▸ MMXVII

Oorspronkelijke titel
ZeitgemäÙses über Krieg und Tod (1915*b*)

© 2017 Nederlandse editie
Uitgeverij Sijbbolet, Amsterdam,
vertaling Wilfred Oranje

De vertaling is eerder gepubliceerd in
Sigmund Freud Werken, deel 6 (Amsterdam, Boom,
2006, pp. 448-473) en is (zonder de redactionele
aantekeningen) overgenomen met toestemming
van de erven Oranje.

© 2017 Nawoord A. Ladan
p/a Uitgeverij Sijbbolet, Amsterdam

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt worden zonder de voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

*No part of this book may be reproduced
without the written permission of the publisher*

Boekverzorging
René van der Vooren, Amsterdam

ISBN 978 94 9111 036 8 | NUR 770, 730

Inhoud

Vooraf 7

SIGMUND FREUD

Actuele beschouwingen over oorlog en dood

I *De ontgoocheling van de oorlog* 9

II *Onze verstandhouding met de dood* 31

Nawoord

Oorlog en dood honderd jaar later 49

ANTONIE LADAN

Beknopte toelichting en drukgeschiedenis 61

ELSBETH GREVEN

Personalia 72

Vooraf

In 1917 verscheen Sigmund Freuds *Beschouwingen over oorlog en dood* voor het eerst in Nederland. Een eeuw lang zijn deze twee beschouwingen in verschillende samenstellingen uitgegeven in Nederland.* Anno 2017 hebben Freuds uiteenzettingen over oorlog en dood weinig aan actualiteit ingeboet. Beide teksten — in onderhavige uitgave aangeboden in de vertaling uit 2006 van Wilfred Oranje — hebben nog veel zeggingskracht in ons huidige tijdsgewricht.

Freud schrijft in de eerste beschouwing over de grote ontgoocheling die de oorlog met zich meebracht en gaat in op het driftleven, dat in botsing komt met de cultuur. Het tweede essay handelt over de menselijke verstandhouding met de dood.

In het nawoord bij deze uitgave borduurt de psychiater en psychoanalyticus Antonie Ladan voort op de beschouwingen van Freud. Hij verplaatst Freuds gedachten naar onze huidige wereld en benadrukt, net als Freud, ‘de weg naar binnen’. Ladan maakt duidelijk dat ‘oorlog’ een aantrekkelijke kapstok kan bieden voor de gevoelens die gewekt worden

* Zie ‘Beknopte toelichting en Nederlandse drukgeschiedenis’, p. 61 e.v.

bij het onder ogen zien van onze fundamentele machteloosheid, in laatste instantie ten overstaan van de dood.

Tekenend zijn Freuds laatste alinea's van het tweede essay:

Wij herinneren ons de oude spreuk: *si vis pacem, para bellum*. Als ge de vrede wilt behouden, bereidt u dan voor op de oorlog. Het zou in overeenstemming met de tijdgeest zijn om deze spreuk te veranderen in: *si vis vitam, para mortem*. Als ge het leven wilt behouden, bereidt u dan voor op de dood.

De uitgever

Actuele beschouwingen over oorlog & dood

I

De ontgoocheling van de oorlog

Meegesleurd in de maalstroom van deze oorlogstijd, eenzijdig geïnformeerd, zonder enige distantie van de grote veranderingen die zich al voltrokken hebben of zich beginnen te voltrekken, en zonder een vermoeden hoe de toekomst eruit zal zien, weten wij zelf niet meer welke betekenis we moeten hechten aan de indrukken die zich aan ons opdringen, en welke waarde aan de meningen die we ons vormen. Het schijnt ons toe dat geen enkel gebeuren ooit zoveel kostbaar gemeengoed van de mensheid heeft verwoest, zoveel van de helderste breinen in verwarring gebracht, zo grondig het verhevene omlaag gehaald. Zelfs de wetenschap heeft haar nuchtere onpartijdigheid verloren; haar ten diepste verbitterde dienaars pogen wapens aan haar te ontfutselen om de vijand te helpen bestrijden. De antropoloog moet de tegenstanders voor minderwaardig en gedegenereerd verklaren, de psychiater de diagnose verkondigen dat zij geestelijk of psychisch gestoord zijn. Waarschijnlijk

ervaren we het kwaad van deze tijd echter onevenredig sterk en hebben we niet het recht om het te vergelijken met het kwaad van andere tijden, die we niet hebben meegemaakt.

De enkeling die niet zelf soldaat en daarmee een radertje in de reusachtige oorlogsmachinerie is geworden, is in zijn oriëntatie gestoord en voelt zich in zijn prestatievermogen geremd. Ik denk dat elke kleine wenk die hem kan helpen althans in zijn eigen innerlijk de weg te vinden, hem welkom zal zijn. Van alle factoren die de psychische misère van de thuis achtergeblevenen hebben veroorzaakt en die voor hen zo moeilijk te verwerken zijn, wil ik er hier twee bespreken: de ontgoocheling die deze oorlog teweeg heeft gebracht en de veranderde houding tegenover de dood waartoe hij — zoals alle andere oorlogen — ons noopt.

Als ik over ontgoocheling spreek, weet iedereen dadelijk wat daarmee bedoeld wordt. Men hoeft niet met zijn medelijden te koop te lopen, men kan de biologische en psychologische noodzaak van het lijden voor de economie van een mensenleven inzien en toch de middelen en doelstellingen van de oorlog veroordelen en naar het einde van alle oorlogen snakken. Men heeft wel gedacht dat er geen einde aan de oorlogen kon komen zolang de volkeren onder zo uiteenlopende bestaanscondities leven, zolang de taxaties van wat een individueel mensenleven waard is zo sterk blijven verschillen, en zolang de vijandige gevoelens die hen scheiden zo sterke psychische drijfkrachten vertegenwoordigen. Men was er dus op voorbereid dat oorlogen tussen primitieve en

geciviliseerde volkeren, tussen mensenrassen die in huidskleur verschillen, en zelfs oorlogen met en tussen Europa's onderontwikkelde of verwilderde nationaliteiten de mensheid nog geruime tijd in beslag zouden nemen. Maar men durfde iets anders te hopen. Van de blanke naties, die de wereld beheersen, waaraan de leiding over de mensheid ten deel is gevallen, die men met de behartiging van wereldomspannende belangen bezig wist, de schepers zowel van technische vooruitgang in de beheersing van de natuur als van artistieke en wetenschappelijke cultuurwaarden — van deze volkeren had men verwacht dat ze hun geschillen en belangenconflicten op een andere wijze zouden weten uit te vechten. Binnen elk van deze naties waren voor de enkeling hoge zedelijke normen gesteld, waarnaar hij zijn levenswandel had in te richten als hij deel aan de cultuurgemeenschap wilde hebben. Deze vaak zeer strenge voorschriften eisten veel van hem, hij moest zich veel beperkingen opleggen, in vergaande mate afzien van bevrediging van zijn driften. Vooral was hem het gebruik ontzegd van de uitzonderlijke voordelen die het hanteren van leugen en bedrog oplevert in de concurrentie met zijn medemensen. De cultuurstaat beschouwde deze zedelijke normen als de basis van zijn erfdeel, trad streng op als men het waagde ze aan te tasten, verklaarde het vaak voor ongepast om ze zelfs maar aan een toetsing door het kritische verstand te onderwerpen. Men mocht dus aannemen dat de staten ze zelf wilden respecteren en niet van zins waren iets ertegen te ondernemen, waarmee ze in strijd met zijn eigen bestaansgrond zouden

handelen. Tot slot kon men observeren dat hier en daar binnen deze cultuurnaties bepaalde geïsoleerde restanten van volkeren voorkwamen die alom ongewenst waren en daarom slechts met tegenzin en ook niet in volle mate geduld werden als deelgenoten aan de gezamenlijke cultuurarbeid, waarvoor ze hun geschiktheid hadden bewezen. Maar de grote volkeren zelf, kon men redeneren, hadden zoveel begrip voor hun overeenkomsten, zoveel tolerantie voor hun verschillen ontwikkeld dat 'vreemd' en 'vijandig' voor hen niet meer, zoals in de klassieke oudheid nog het geval was, tot één begrip mochten versmelten.

Vertrouwend op deze eenwording van de cultuurvolkeren hebben tallozen hun woonplaats in het geboorteland verruild voor een verblijf in den vreemde en hun bestaan verbonden aan het contact tussen bevriende volkeren. Wie niet door de dwang der omstandigheden aan één vaste plaats was gebonden, kon voor zichzelf uit alle kwaliteiten en charmes van de cultuurlanden een nieuw en groter vaderland samenstellen, waarin hij onbelemmerd en onverdacht kon zwelgen. Zo haalde hij zijn hart op aan de blauwe en de grijze zee, aan de schoonheid van besneeuwde bergen en groene weiden, aan de magische bossen van het noorden en de prachtige vegetatie van het zuiden, aan landschappen die de sfeer van grote historische gebeurtenissen ademen, en aan de stilte van de ongerepte natuur. Dit nieuwe vaderland was voor hem ook een museum, gevuld met alle schatten die de kunstenaars van de beschaafde mensheid sedert vele eeuwen hadden voortgebracht en nagelaten. Dwalend van zaal naar zaal in dit museum kon